

Recenzja
dysertacji doktorskiej mgra Tomasza Grzybowskiego:
Rozwój piłki siatkowej w Polsce w latach 1945-1989

Piłka siatkowa, powszechnie nazywana siatkówką, jest w Polsce jedną z najpopularniejszych dyscyplin sportowych, która gromadzi oddanych sobie kibiców, wyróżniających się kulturą dopingu i zachowania. Siatkówka budzi coraz większe zainteresowanie na świecie, a z nią wiążą się z kolei znaczące osiągnięcia sportu polskiego. Temat podjęty w dysertacji przez mgra Grzybowskiego jest nie tylko w pełni uzasadniony, ale i ważny. Jest on szeroki, wymagający obszernej kwerendy źródłowej i dobrej znajomości literatury problemu i przedmiotu. Rozprawa dotyczy wprawdzie jednej z dyscyplin sportowych i wydawałoby się, że zadanie stojące przed Autorem jest stosunkowo proste, ale naukowe przedstawienie podjętego tematu w powiązaniu z całym kontekstem społeczno-politycznego i gospodarczego rozwoju kraju jest już rzeczą skomplikowaną, wymagającą dużej pracowitości, wykorzystania szerokich zasobów źródłowych i odpowiednio dobranej literatury. Już na wstępie mojej recenzji chciałbym więc podkreślić, że mgr Grzybowski bardzo dobrze wywiązał się z nakreślonego sobie zadania, a jego dysertacja prezentuje wysoki poziom, zarówno merytoryczny jak i formalny.

Recenzowana przeze mnie rozprawa liczy 374 strony, w tym 296 stron tekstu zasadniczego, uzupełnionego bibliografią, bogatymi aneksami [30 załączników], wykazem skrótów, indeksem nazwisk i abstraktem. W dysertacji Autor prezentuje też 32 tabele, ułatwiające Czytelnikowi percepcję omawianej problematyki, oraz 50 ilustracji, umiejętnie dobranych. Charakteryzuję dysertację tak szeroko, aby pokazać jej bogactwo i twórczy wysiłek Autora.

Rozprawa ma układ 6-rozdziałowy ze wstępem i zakończeniem. Układ jest logiczny i przejrzysty, w pełni odpowiadający wymogom rozprawy doktorskiej. Uważam jednak, że publikując ją powinno się ograniczyć omawianie problematyki III i IV rozdziału, a w to miejsce szerzej zaprezentować w tekście zasadniczym najbardziej zasłużonych dla siatkówki: działaczy, trenerów i zawodników, gdyż noty biograficzne w aneksach mogą Czytelnika nie usatysfakcjonować. Poza tym Autor posiada tak bogate zasoby źródłowe, że może

syntetycznie zaprezentować też kilka sekcji piłki siatkowej, mających największe osiągnięcia sportowe.

Podstawa źródłowa opracowania jest bardzo szeroka. Złożyło się na nią 8 zespołów akt z czterech archiwów i akta z 8 składnic. Liczne są też źródła drukowane: normatywne, statystyczne, programowe, informacyjne, dokumentacyjne itp., a kwerenda czasopism obejmuje 28 tytułów. Uzupełnieniem są zasoby internetowe oraz 10 relacji ustnych. Uwagę zwraca też bogata literatura problemu i przedmiotu, uzupełniona opracowaniami niepublikowanymi: prace doktorskie, magisterskie, licencjackie i inne. Wprowadzie wymienioną podstawę uważam za bardzo dobrą, ale zwrócę Autorowi uwagę na pominięcie tych, które mogły Mu ułatwić pisanie rozprawy. Ze źródeł statystycznych pominął np. *Wyniki spisu stanu kultury fizycznej i sportu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej [według stanu organizacyjnego w dniu 30 września 1979 r.]*. GKKF, Warszawa 1981; oraz *Raport o stanie organizacyjnym i Bazie materialnej kultury fizycznej w Polsce*. GKKFiS, Departament Upowszechniania Kultury Fizycznej. Warszawa, czerwiec 1981 [niepublikowane]. W spisie źródeł jest wprowadzie wymienione opracowanie GKKF o danych statystycznych z 1979 r., ale trudno się zorientować, jaki charakter ma ta publikacja. Jeżeli idzie o literaturę, to znaczną pomocą w opracowaniu niektórych zagadnień, byłaby monografia M. Ordyłowskiego, Z. Schwarzera, L. Szymańskiego: *50 lat wrocławskiego Sportu* [2007], w której dużo miejsca poświęcono wrocławskiej siatkówce. Dla miłośników tej dyscypliny warty odnotowania może być np. fakt, że w latach 60-tych siatkarką „Gwardii” Wrocław była Wanda Błaszkiwicz, znana w późniejszych latach, pod nazwiskiem Rutkiewicz, światowej sławy himalaistka. W AWF we Wrocławiu napisano też kilkadziesiąt prac magisterskich bezpośrednio lub pośrednio wiążących się z piłką siatkową. Były one nawet skatalogowane w systemie elektronicznym. Warto podkreślić, że w niektórych latach w I lidze siatkówki występowały 3 męskie i 3 żeńskie zespoły z Wrocławia.

Jak już podkreśliłem 6-rpzdziałowy układ pracy jest logiczny i przejrzysty i dobrze służy realizacji przez Autora nakreślonego sobie zadania badawczego. W studiowanie dysertacji wprowadza szeroki i bardzo dobrze napisany **Wstęp**. Autor omówił w nim wszechstronnie wszystkie istotne zagadnienia wiążące się z realizacją rozprawy doktorskiej, przybliżając Czytelnikowi problematykę dysertacji i naukowe podstawy jej realizacji.

Dwa pierwsze rozdziały wprowadzają Czytelnika w problematykę dysertacji. **Rozdział I. Zarys rozwoju piłki siatkowej na świecie [1855-1989]** składa się z 3 podrozdziałów i stanowi właściwe tło dla późniejszych rozważań. W podrozdziale 1. Autor omówił genezę i rozwój organizacyjny siatkówki; w 2 podrozdziale przedstawił rozwój siatkówki jako dyscypliny sportowej; a w 3 - udział polskich działaczy w rozwoju organizacyjnym piłki siatkowej na świecie. Mgr Grzybowski dużą uwagę poświęcił w tym rozdziale na omówienie ewolucji w procesie historycznym techniki i taktyki gry oraz zmiany zachodzące w układzie sił w siatkówce światowej. W pełni uzasadnione jest uwypuklenie roli w tym procesie siatkarek i siatkarzy Związku Radzieckiego. Ze względów ideologicznych i politycznych sport w tym kraju był przez wiele lat w znacznym stopniu izolowany od współzawodnictwa światowego, ale prezentował bardzo wysoki poziom. W Armii Czerwonej, „maszerującej na Berlin” tworzone, ze względów propagandowych, zespoły sportowe w różnych dyscyplinach, prezentujących bardzo wysoki poziom. Dotyczyło to m.in. siatkówki. Siatkarze Związku Radzieckiego mieli też znaczący wkład w ewolucję techniki i taktyki gry siatkarzy polskich, gdyż na początku lat 50, będąc z wizytą w naszym kraju dawali pokaz nowoczesnych zasad treningu i organizacji gry. Pokaz taki odbył się też [w 1952 lub 1953 r.] w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. **Rozdział II. Początki i rozwój piłki siatkowej w Polsce do 1945 roku** jest uzupełniającym wprowadzeniem do zasadniczych części dysertacji. Rozdział ten składa się z 3 podrozdziałów, prezentujących genezę i rozwój siatkówki w Polsce do 1945 r.; rozwój siatkówki w naszym kraju jako dyscypliny sportowej; oraz prezentuje konspiracyjne uprawianie siatkówki w czasie okupacji. Dzisiaj trudno w to uwierzyć, ale uprawianie sportu przez Polaków groziło ze strony Niemców obozem koncentracyjnym, a nawet utratą życia. Rozdział ten, podobnie jak rozdział I, ma dobrą podstawę źródłową, a szczególną uwagę zwraca bogata literatura. Jeszcze raz podkreślam, że rozdziały I i II, wzbogacone interesującymi ilustracjami, stanowią bardzo dobre wprowadzenie do zasadniczego tematu dysertacji.

Zasadnicza część rozprawy składa się z czterech rozdziałów. **Rozdział III: Przekształcenia struktur organizacyjnych piłki siatkowej w latach 1945-1989**, omawia problematykę w 4 podrozdziałach, pokazujących proces reaktywowania struktur w latach 1945-1948; struktury w latach 1949-1952; działalność Sekcji Piłki Siatkowej przy GKKF w latach 1953-1957; oraz omawia działalność PZPS w okresie 1957-1989. Układ rozdziału jest

logiczny i dostosowany do ówczesnych uwarunkowań społeczno-politycznych. Bardzo dobra jest podstawa źródłowa i literaturowa tego rozdziału, a wszystkie zagadnienia omówiono interesująco i kompletnie. Uważam jednak, że w tytule rozdziału powinno się podać zakres terytorialny [Polska}. Na marginesie dodam, że Autor poruszył istotny problem różnego rodzaju restrykcji, które dotknęły niektórych działaczy. Ze źródeł IPN we Wrocławiu wynika, że wiązały się one przede wszystkim z postawami ideowo-politycznymi takich osób. Sport był bardzo szeroko inwigilowany przez cały okres Polski Ludowej. Źródła dotyczące Dolnego Śląska wskazują, że brali w tym szeroki udział dziennikarze sportowi, trenerzy, działacze, a nieraz i zawodnicy. System inwigilacji w procesie historycznym był rozbudowany i np. w latach 70. i 80. uwzględniał, obok tajnych współpracowników, kontakty poufne i kontakty służbowe. Ważną rolę odgrywały również tzw. kontakty obywatelskie, którymi były pospolite donosy. Obecnie sprawa wyjaśnienia podstaw wszelkich restrykcji jest dość trudna, bo zasoby IPN są mocno przetrzebione, poza tym są one udostępniane w bardzo ograniczonym zakresie, co wygląda na odwzorowanie przez IPN systemu obowiązującego kiedyś w Związku Radzieckim.

Rozdział IV: Uwarunkowania materialne, kadrowe i społeczne rozwoju piłki siatkowej w Polsce po II wojnie światowej 1945-1989, składa się z 4 podrozdziałów, w których Autor kolejno przedstawił: podstawy finansowe centralnych struktur piłki siatkowej; obiekty i urządzenia sportowe; kształcenie kadry instruktorsko-trenerskiej, sędziowskiej i aktywu społecznego; oraz społeczny zasięg siatkówki. Wszystkie zagadnienia omówiono wszechstronnie i wyczerpująco. Zwraca też uwagę wnikliwa analiza finansów Polskiego Związku Piłki Siatkowej oraz polityki inwestycyjnej. Należy jednak podkreślić, że finanse Polski Ludowej były bardzo zawiłane i tylko częściowo naświetlone w fachowych publikacjach, np. B. Tomaszewskiego i A. Zwierza czy G. Pisarskiego i B. Tomaszewskiego. Jeszcze bardziej skomplikowane było finansowanie kultury fizycznej. W budżecie centralnym znikome, a w budżetach terenowych niewielkie. Dużym mankamentem w finansowaniu kultury fizycznej był brak w Polsce po 1950 r. samorządu terytorialnego. Wiele dyscyplin sportowych utrzymywało się przede wszystkim ze środków pozabudżetowych, np. z zakładów pracy. Najwięcej korzystała na tym piłka nożna, ale nakłady finansowe na poszczególne dyscypliny są jednak nie do uchwycenia. Ze względów ideowych głoszono hasło upowszechniania kultury fizycznej, unikano jednak pokazania rozdziału środków na

powszechne formy kultury fizycznej i sport wyczynowy. Prowadząc kwerendę źródłową tylko raz spotkałem się z taką informacją. W grudniu 1983 r. na posiedzeniu sejmowej Komisji Zdrowia i Kultury Fizycznej przewodniczący GKKFiS Marian Renke „zdradził”, że sport wyczynowy, uwzględniając inwestycje i remonty, pochłaniał 83% wszystkich środków, przy czym większość była kierowana na piłkę nożną. Kończąc już problematykę finansową warto podkreślić preferencje społecznych zachowań pro sportowych. Nie wiem, jakie są obecnie, ale w Polsce Ludowej przeciętny obywatel wydawał na kulturę fizyczną i wypoczynek kilka razy mniej niż na wyroby tytoniowe i kilkanaście razy mniej niż na alkohol. Pokazałem jak skomplikowana była w czasach PRL działalność finansowa, gdyż jestem pełen uznania dla mgra Grzybowskiego za wnikliwe rozpatrzenie finansów PZPS, łącznie z polityką inwestycyjną, w czym pomogły Mu opracowania M. Łyskawy. Trzeba jednak podkreślić, że przez cały okres Polski Ludowej zaniedbywanie remontów i właściwego utrzymywania obiektów sportowych prowadziło do szybkiej ich dekapitalizacji. Ze spisu powszechnego kultury fizycznej z 1979 r. wynika też, że cała baza sportu wyczynowego w Polsce była niezwykle skromna i zaniedbana i uzyskiwane wówczas wysokie wyniki sportowe były pewnego rodzaju ewenementem.

Dwa ostatnie rozdziały, V i VI, dotyczą współzawodnictwa sportowego w siatkówce, a zagadnienia w nich ujęte omówiono na podstawie szerokiej bazy źródłowej i bogatej literatury. **Rozdział V: System krajowego współzawodnictwa w piłce siatkowej**, składający się z 4 podrozdziałów, wszechstronnie prezentuje rozgrywki w tej dyscyplinie. Autor omówił kolejno Klubowe Mistrzostwa Polski; rozgrywki o Puchar Polski; rywalizację w kategoriach młodzieżowych; oraz współzawodnictwo tzw. branżowe i okazjonalne. Wszystkie wymienione zagadnienia omówiono interesująco, wszechstronnie i dokładnie, a studiowanie tekstu ułatwiają Czytelnikowi dobrze sporządzone tabele i ilustracje. Na marginesie zwrócę jedynie uwagę, że charakter współzawodnictwa, co pokazuje Autor, w poszczególnych okresach się zmieniał, a częsta zmiana barw klubowych przez zawodniczki i zawodników, najczęściej wiązała się z pomocą finansową dla nich. Początkowo była ona niewielka i często ograniczała się jedynie do tzw. dożywiania, co przy braku podstawowych produktów miało jednak duże znaczenie. We Wrocławiu np., przejście siatkarzy AZS do „Gwardii” nie miało podłoża w utworzeniu Akademickiego Zrzeszenia Sportowego w ramach ówczesnej reformy sportu, jak uważa Autor, ale w chęci poprawienia swojej sytuacji materialnej. W późniejszych

latach świadczenia materialne dla zawodników były już znaczne i prowadziły często do podkupowania zawodniczek i zawodników przez zamożniejsze kluby czy zrzeszenia.

Rozdział VI: Osiągnięcia polskiej piłki siatkowej na arenie międzynarodowej w latach 1945-1989, składający się z 8 podrozdziałów, omawia wszechstronnie wyniki uzyskane na igrzyskach olimpijskich, mistrzostwach świata i Europy, w Pucharze Świata, na Uniwersjadach, w Akademickich Mistrzostwach Świata i w Międzynarodowych Igrzyskach Młodzieży i Studentów, udział polskich zespołów klubowych w rozgrywkach europejskich, a także turnieje i zawody okolicznościowe. Wszystkie zagadnienia omówiono wszechstronnie i interesująco, wzbogacając tekst tabelami i ilustracjami. Uważam jednak, że większą uwagę powinien zwrócić Autor na ideowo-polityczne aspekty niektórych rozgrywek.

Zakończenie stanowi bardzo dobrą i wartościową syntezę rozważań Autora i jest dobrym podsumowaniem Jego pracy. Uwagę Czytelnika z pewnością zwrócą też aneksy, a zwłaszcza załącznik 29 i 30, w których są szerokie noty biograficzne czołowych siatkarek i siatkarzy.

Jeżeli idzie o stronę formalną dysertacji, to jak już podkreśliłem prezentuje ona wysoki poziom. Usterki są mało istotne i nieliczne. Trzeba np. poprawić w bibliografii i przypisach Kałmacką na Kałamacką; w pozycji 96 literatury powinno być: *Parlament polski wobec...* [a nie – według]; maszynopis doktoratu M. Łyskawy jest może w bibliotece AWF w Poznaniu, ale praca była broniona na UAM i tam też jest dostępna w bibliotece.

Podsumowując swoją opinię, jeszcze raz podkreślam, że pracę charakteryzuje wysoki poziom merytoryczny i formalny, w pełni odpowiadający wymogom ustawowym, a Autor wykazał się bardzo dobrym opanowaniem warsztatu naukowego. **Dysertację doktorską mgra Tomasza Grzybowskiego: *Rozwój piłki siatkowej w Polsce w latach 1945-1989* uważam stąd za wyróżniającą się i wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Prof. Leonard Szymański